

ЈУНИ 2025

Извештај во сенка за слободата на медиумите во Северна Македонија

Фондација Метаморфозис

Osservatorio Balcani Caucaso Transeuropa

Извештајот во сенка и неговите препораки се изработени како дел од Иницијативата за брз одговор за слобода на медиумите (Media Freedom Rapid Response) – европски механизам што ги следи, мониторира и реагира на прекршувањата на слободата на печатот и медиумите во земјите членки на ЕУ и земјите кандидати.

Тој исто така се потпира врз истражувачките и застапувачките активности поддржани од проектот „Транснационално застапување за слобода на информации на Западен Балкан – ATLIB 2“, кофинансиран од италијанското Министерство за надворешни работи и меѓународна соработка.

With the support of:

co-funded by

Ministero degli Affari Esteri
e della Cooperazione Internazionale

Содржина

Вовед	1
Контекст на државата	2
1. Слобода на медиумите во Северна Македонија	4
1.1. Преглед: напредок и упорни предизвици	4
1.2. Медиумскиот пазар: фрагментација, економски притисок и сопственост	5
1.3. Финансирање на медиумите: рекламирање, државни средства и независност	8
1.4. Доверба во медиумите, дезинформации и медиумска писменост	10
Препораки	12
2. Медиумско законодавство и регулација	13
2.1. Клучна законска рамка	13
2.2. Регулаторни и саморегулаторни тела	14
2.3. Регулаторна празнина во онлајн медиумите	16
2.4. Регулација на државното рекламирање и изборната кампања	17
2.5. Усогласување со стандардите на ЕУ и тековни реформи	18
Процесот на интеграција во ЕУ	19
2.5.1. Медиумското законодавство на Северна Македонија и Законот за дигитални услуги на ЕУ	20
2.6. Заштита на авторските права	22
Препораки	23
3. Безбедност на новинарите	24
3.1. Преглед на безбедносната средина	24
3.2. Физички и психички закани	25
3.3. Онлајн вознемирување и дигитална безбедност	25
3.4. Правна рамка и институционален одговор	26
3.5. Работни услови и економски притисоци	27
3.6. Стратешки тужби против јавното учество (SLAPPs)	28
Препораки	30
4. Дезинформации и странско влијание	31
4.1. Пејзажот на дезинформации	31
4.2. Клучни наративи и странско информациско манипулирање (FIMI)	32
4.3. Актери и канали	33
4.4. Институционален одговор и предизвици	34
4.5. Кибер безбедност и идни закани	34
Препораки	35
Листа на интервјуа	36

Вовед

Европскиот пат на Северна Македонија започна во 2005 година, кога земјата доби статус на кандидат за членство во Европската Унија (ЕУ). Како дел од процесот на пристапување кон ЕУ, Северна Македонија е должна да се усогласи со правната рамка на ЕУ (EU *acquis*), која претставува сет на норми и стандарди за стабилно и функционално демократско управување.

Меѓу 35-те преговарачки поглавја, Поголавје 23 и Поголавје 24 се однесуваат на прашања поврзани со владеењето на правото, вклучувајќи ги основните права, независноста на судството, борбата против корупцијата и демократските механизми на контрола. Меѓу овие, слободата и независноста на медиумите се издвојуваат како клучни елементи за обезбедување демократска стабилност во државата.¹

Состојбата со медиумската слобода во Северна Македонија претставува мешана слика. Иако насилството врз новинарите е намалено и законските реформи ја приближија земјата до европските стандарди, сè уште постојат сериозни предизвици, како што се широко распространети дезинформации, низок професионализам (особено во онлајн просторот), политички и економски притисоци, слаби регулаторни рамки и опаѓање на довербата на јавноста. Дополнително, негативната реторика на одредени јавни функционери и странското мешање придонесуваат за кривка медиумска средина.

Како кандидат за членство во ЕУ, Северна Македонија подлежи на годишна проценка на напредокот на реформите. Секоја година, Извештајот за напредок на Европската комисија ја оценува подготвеноста на државата и усогласеноста со стандардите на ЕУ, вклучително и состојбата со слободата на медиумите.

Од 2024 година, Северна Македонија и другите земји кандидати се опфатени и во Годишниот извештај за владеење на правото на ЕУ – механизам воведен во 2020 година за следење на развојот и ризиците во областа на владеењето на правото во земјите членки. Извештајот покрива четири главни области: 1) правосуден систем, 2) антикорупциска рамка, 3) слободата и плурализам на медиумите и 4) институционални механизми на контрола и рамнотежа. Од 2023 година, Комисијата издава и препораки за секоја земја, со повик националните власти да ги решат утврдените проблеми.

¹ Поголавја на правото на ЕУ

Годишниот извештај за владеење на правото на ЕУ го надополнува традиционалниот годишен извештај на Европската комисија, кој обично се објавува на крајот од годината.

Овој извештај во сенка нуди ажуриран преглед на медиумскиот пејзаж во Северна Македонија, истакнувајќи ги позитивните развои, како и упорните или новонастанати предизвици. Содржи и сет препораки до националните власти и засегнатите страни во ЕУ за преземање одлучни мерки за заштита на слободата на медиумите во согласност со европските и меѓународните стандарди.

Контекст на државата

Политички систем и демографија

Северна Македонија е уставна Република со парламентарен демократски систем на владеење. Уставот ги признава индивидуалните права на сите граѓани, како и колективните права на одредени етнокултурни заедници кои живеат во државата.

Земјата се одликува со мултикултурен и комплексен етнички состав. Според Пописот од 2021 година, вкупното население изнесува 1.836.713 жители. Најголемата етничка група се Македонците со 58,44% од населението. Албанците се втора најголема група со 24,30%. Други значајни заедници се Турците (3,86%), Ромите (2,53%), Србите (1,30%), Бошњациите (0,87%) и Власите (0,47%), додека мал процент (0,26%) припаѓаат на други етнички припадности. Пописот од 2021 година беше предмет на политички контроверзии, што доведе до бојкот од страна на дел од населението, од кое 7,2% бележеше непозната етничка припадност според податоците добиени од административни извори.²

Македонскиот јазик е официјален на целата територија. Албанскиот има официјален статус на централно институционално ниво и е ко-официјален во главниот град Скопје и во 25 од вкупно 80 општини, што ја рефлектира значајната албанска популација.

² Попис на население, домаќинства и станови во Република Северна Македонија, 2021

Економска состојба

Економијата на Северна Македонија се соочува со значителни предизвици, особено поради високо ниво на корупција, трајни проблеми со владеењето на правото и неефикасност во работата на државната администрација. Последните трендови на инфлација негативно влијаеја врз животниот стандард и го зголемија нивото на сиромаштија. Економскиот раст во 2023 година беше скроман – 1,8% според Светска банка, што е под претходните проценки. Стапката на невработеност се движеше меѓу 12–13%. БДП по жител во 2023 изнесуваше околу 7.480 евра, а просечната месечна плата околу 595 евра – меѓу најниските во регионот.

Политичка состојба и пристапување во ЕУ

Политичката сцена е високо поларизирана, со остри поделби во врска со процесот на пристапување во ЕУ. Главна точка на несогласување е условот на соседна Бугарија, вклучен во рамката за преговори со ЕУ, со кој се бара вклучување на бугарското малцинство во преамбулата на Уставот. И покрај силното внатрешно противење и контроверзии, меѓународните актери ја охрабруваат владата да го исполни овој услов. Сепак, уставните измени не беа усвоени поради недостаток на политички консензус, особено од страна на поранешната опозиција, сега владејачката ВМРО-ДПМНЕ, и ниската јавна поддршка (околу 24% според анкети).³

Системската корупција останува критичен проблем и придонесува за исклучително ниска доверба на јавноста во политичките и судските институции, како што истакнуваат анкетите на Меѓународниот републикански институт (IRI).⁴ Оваа состојба беше контекст за претседателските и парламентарните избори во мај 2024 година, на кои победи централно-десничарската ВМРО-ДПМНЕ, која формираше нова владина коалиција со етничката албанска коалиција ВЛЕН. Продолжените политички поделби и нерешеното уставно прашање во врска со ЕУ интеграцијата и натаму го обликуваат политичкиот пат на земјата.

³ 82% од Македонците и 11,3% од Албанците се против уставни измени за вклучување на Бугарите во Уставот. Извор: 360 степени, врз основа на Detektor и Институт за политички истражувања, пристапено 5.5.2025.

<https://360stepeni.mk/protiv-ustavni-izmeni-se-82-od-makedontsite-i-11-3-od-albantsite/>

⁴ National Survey Of North Macedonia | April – May 2023 [Национална анкета на Северна Македонија | Април – Мај 2023] https://www.iri.org/wp-content/uploads/2023/07/IRI-N.Macedonia-Apr-May_2023_Poll.pdf

1. Слобода на медиумите во Северна Македонија

1.1 Преглед: напредок и упорни предизвици

Северна Македонија претставува сложена слика кога станува збор за слободата на медиумите. Меѓународните рангирања, како Индексот на слободата на медиумите на „Репортери без граници“, ја сместуваат земјата на средина од глобалната листа – 42-ро место од 180 во 2025 година, што е пад од 36-то место во 2024 година – што одразува напредок во споредба со претходните години, но и постојани предизвици.⁵ Извештајот Мониторинг на медиумскиот плурализам (MPM) 2024 го оценува вкупниот ризик во областа „Фундаментална заштита“ како среден (35%), со благо зголемување на ризикот во споредба со претходната година.⁶

Иако новинарите денес не работат во отворено непријателска средина како во минатото, сепак постојат значајни пречки за развој на навистина независен, плуралистички и одржлив медиумски сектор што ќе служи на јавниот интерес и ќе ја зајакнува демократијата. Како што истакна еден од интервјуираните професионалци: „Слободата на медиумите е еден од најсилните показатели за севкупното ниво на слобода во една земја“.⁷

Иако државата направи чекори кон усогласување на дел од законската рамка со европските стандарди и е намален бројот на физички напади врз новинари, сепак проблемите како широко распространетите дезинформации, различните нивоа на професионализам, негативниот однос на дел од функционерите кон новинарите, политичките притисоци, економската несигурност и празнините во регулацијата и натаму ја нарушуваат медиумската средина и придонесуваат за ниска доверба на јавноста.⁸

⁵ Репортери без граници. (2025). 2025 Светски индекс за слободата на печатот <https://rsf.org/en/country/north-macedonia>

⁶ Мицевски, И., и Трпевска, С. (јуни 2024). Мониторинг на медиумскиот плурализам во дигиталното доба: Примена на Мониторот на медиумскиот плурализам во земјите-членки на ЕУ и во земјите-кандидатки во 2023 г. - Национален извештај: Република Северна Македонија. Центар за медиумски плурализам и слобода на медиумите при Институтот на Европскиот универзитет. (Во понатамошниот текст нарекуван МПМ 2024.)

<https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/d66622e8-4fb4-11ef-acbc-01aa75ed71a1>

⁷ Интервју 4

⁸ Nikodinoska, V., & Chausidis, T. (2025). Deprived Media Market, Low Ethical Standards, Need for Effective Legislation: The Future of the Media in North Macedonia - Facts and Trends. [Осиромашен медиумски пазар, ниски етички стандарди, потреба од ефективна регулатива: Иднината на медиумите во Северна Македонија – факти и трендови] SEENPM, Mediacentar Sarajevo, Macedonian Institute for Media, Peace Institute.

<https://futureofmedia.seenpm.org/wp-content/uploads/2025/03/Ourmedia-North-Macedonia-EN.pdf>

Исто така, странското влијание и манипулација со информации (FIMI) претставуваат сериозен предизвик, искористувајќи ги внатрешните слабости како што се недоволниот професионализам и политичките тензии.

Слободата на изразување е уставно загарантирана, а цензурата е забранета.⁹ Сепак, практичните реалности со кои се соочуваат новинарите и медиумите честопати отстапуваат од овие уставни идеали. Целокупната околина останува поповолна за слободата на печатот во споредба со претходните периоди, но овој напредок често се опишува како кревок или „на стаклени нозе“.¹⁰

Заканите и притисоците, особено од политички личности, деловни интереси и преку онлајн канали, остануваат загрижувачки, влијаејќи врз способноста на новинарите да работат слободно и критички.

Силната политичка поларизација придонесува за притисок врз медиумите, при што големите партии понекогаш поттикнуваат паралелни медиумски системи кои се предмет на политичко и економско влијание. Понатаму, ниската јавна доверба во институциите, вклучувајќи ги и медиумите, водена од високо ниво на перцепирана корупција и институционална неефикасност, ја поткопува клучната улога на медиумите како чувар и столб на демократското општество.

1.2 Медиумскиот пазар: фрагментација, економски притисок и сопственост

Медиумскиот пазар во Северна Македонија е карактеризиран со значителна фрагментација, особено поради растот на онлајн медиумите паралелно со традиционалните. Во однос на големината на државата и економскиот потенцијал, бројот на радиодифузери е непропорционално голем. Извештајот MPM 2024 ја нагласува оваа фрагментација низ телевизискиот, радио, печатениот и онлајн секторот.¹¹

⁹Устав на Република Северна Македонија, Член 16. <https://www.slvesnik.com.mk/content/pdf/USTAV-eng.pdf>

¹⁰Здружение на новинарите на Македонија (2023) Слободата на медиумите во Северна - напредок на стаклени нозе - Извештај од Мисијата за проценка на состојбата со слободата на медиумите <https://znm.org.mk/en/progress-on-glass-legs-a-report-from-the-mission-for-assessing-the-state-of-freedom-of-the-media-in-macedonia/>

¹¹ Мицевски, И., и Трпевска, С. (јуни 2024). Мониторинг на медиумскиот плурализам во дигиталното доба: Примена на Мониторот на медиумскиот плурализам во земјите-членки на ЕУ и во земјите-кандидатки во 2023 г. -Национален извештај: Република Северна Македонија. Центар за медиумски плурализам и слобода на медиумите при Институтот на Европскиот универзитет. <https://cadmus.eui.eu/server/api/core/bitstreams/ed9fd83e-1455-5e49-b698-ae3bf0999e2a/content>

Сепак, бројот на традиционални радиодифузери (ТВ и радио) е во пад, најчесто поради финансиски тешкотии. Ова е особено изразено на локално и регионално ниво, каде што малкуте преостанати медиуми работат во тешки економски услови, што доведува до појава на т.н. „медиумски пустини“. Недоволно развиениот локален и регионален медиумски пазар, во комбинација со недостиг од покривање на локалните теми од страна на националните ТВ, радио и онлајн медиуми, претставува сериозна закана за медиумскиот плурализам.

Силната политичка поларизација придонесува за овој пејзаж, со сугестии дека најголемите партии негуваат паралелни медиумски системи кои се предмет на нивно влијание.

Јавниот сервис (МРТ) е под постојан политички притисок и со финансиска нестабилност, што ја поткопува неговата способност да обезбедува непристрасна програма во јавен интерес. Недоволното финансирање резултира со ниски плати, лоши услови за работа, ограничен професионализам и програма која претежно се сведува на основно известување без критичка анализа и без разновидни содржини. За да помогне во надминувањето на недостатокот од детално известување, МРТ соработува со непрофитни медиумски организации, како што се Истражувачката репортерска лабораторија и 360 Степени, за копродукција на истражувачки новинарски содржини.

Ограничениот економски потенцијал не може да го поддржи силниот развој на аудиовизуелната сфера ниту да ја обезбеди долгорочната одржливост на многу медиуми. Финансиските тешкотии резултираат со недостаток на професионален кадар, ограничена програмска разновидност, недоволна домашна продукција и тешкотии во одржувањето на високи професионални стандарди. Печатените медиуми се соочуваат со најсериозни предизвици, со многу ниска читаност на малкуте преостанати дневни весници.

Во текот на изборите во 2024 година, 249 онлајн медиуми се регистрираа за платено политичко рекламирање, што ја нагласува нивната растечка улога, но и предизвикува грижи за транспарентност, бидејќи многумина немаа јасни податоци за сопственоста или беа новоформирани непосредно пред изборите.¹²

Бројот на онлајн медиуми брзо се зголемува. Сепак, како што забележа еден испитаник, „и покрај големиот број медиуми, не можеме да кажеме дека имаме вистински плуралистички медиумски пејзаж. Ова е во голема мера затоа што повеќето медиуми се фокусираат првенствено на националната политика, честопати занемарувајќи го покривањето на другите региони и „важни теми како што се социјалните прашања и животната средина“.¹³ Покрај тоа, големиот број онлајн медиуми, исто така, ја влошува фрагментацијата на пазарот и покренува загриженост за професионализмот, одржливоста и ширењето на дезинформациите, особено во отсуство на регулатива.

Сепак, новите измени на постојниот закон за медиуми усвоени во март 2024 година, вклучително и создавањето на „официјален регистар за онлајн медиуми“, претставуваат чекор напред кон решавање на овие прашања.¹⁴ Непрофитните медиуми остануваат еден од најнеразвиените сегменти на медиумскиот пејзаж.

Транспарентноста на сопственоста е релативно висока кај радиодифузерите и печатените медиуми поради законската обврска да се пријави сопственичката структура во Агенцијата за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги (ААВМУ). Сепак, оваа транспарентност не се однесува на онлајн медиумите. МПМ 2024 ја оценува „Транспарентноста на медиумската сопственост“ како средноризична (48%), главно поради недоволната регулација на онлајн секторот, додека посочува висок ризик (75%) во однос на објавувањето информации специфично во дигиталната сфера.¹⁵ Се очекува оваа состојба да се подобри со усвојувањето на измените на Законот за медиуми, кои предвидуваат формирање на регистар на онлајн медиуми.

¹² ИФЕС и Фондација Метаморфозис. (декември, 2024). Кон инклузивни интернет портали и изборно рекламирање во Северна Македонија
https://metamorphosis.org.mk/en/izdaniya_arhiva/towards-inclusive-internet-portals-and-election-advertising-in-north-macedonia/

¹³ Интервју 5

¹⁴ Оценка на измените на Законот за медиуми во Северна Македонија — делумен чекор кон европските стандарди; Фондација Метаморфозис 2025
<https://metamorphosis.org.mk/wp-content/themes/metamorphosis/download.php?id=45569>

¹⁵ Мицевски, И., и Трпевска, С. (јуни 2024). Мониторинг на медиумскиот плурализам во дигиталното доба: Примена на Мониторот на медиумскиот плурализам во земјите-членки на ЕУ и во земјите-кандидатки во 2023 г. -Национален извештај: Република Северна Македонија. Центар за медиумски плурализам и слобода на медиумите при Институтот на Европскиот универзитет.
<https://cadmus.eui.eu/server/api/core/bitstreams/ed9fd83e-1455-5e49-b698-ae3bf0999e2a/content>

1.3 Финансирање на медиумите: рекламирање, државни средства и независност

Финансирањето на медиумите во Северна Македонија во голема мера се потпира врз приходи од рекламирање. Сепак, вкупниот пазар за рекламирање (проценет на околу 40 милиони евра годишно) е релативно мал и стагнира. Во силно фрагментираниот пазар на радиодифузија, само неколку национални телевизии обезбедуваат значителен дел од приходите (околу 20 милиони евра годишно за радиодифузерите). Големите ТВ канали често се соочуваат со економски притисоци поврзани со сопственичката структура, бидејќи некои сопственици се директно поврзани или блиски со политички партии и големи бизниси.

Иако прецизни податоци недостасуваат, се смета дека приходите од рекламирање во онлајн медиумите растат, додека во печатените медиуми постојано опаѓаат. МПМ 2024 ја оценува „одржливоста на медиумите“ како високоризична (72%), што е влошување во однос на претходната година, со неповолни трендови особено за локалните/регионалните медиуми и пад на вработеноста.

Државното финансирање има сè поголема улога, но предизвикува сериозни грижи во однос на независноста на медиумите и можноста за клиентелизам. Механизмите за државно финансирање често се критикувани како ограничени и нетранспарентни, што ги прави независните медиуми зависни од донатори. Директните субвенции се мали и опаѓаат (првенствено за дистрибуција на печатени медиуми), но индиректното државно финансирање преку платено политичко рекламирање за време на избори и повторно воведените државно финансирани „кампањи од јавен интерес“ се значителен извор на приходи за многу медиуми.

Буџетот за политичко рекламирање за време на изборите во 2024 година достигна над 10 милиони евра. Оваа практика доведе до нагло зголемување на бројот на онлајн медиуми непосредно пред избори, со цел да се пристапи до овие средства. Се појавува проблематично преклопување помеѓу политиката и медиумите: политичките партии користат државни средства за финансирање на нивните кампањи, создавајќи систем што поттикнува клиентелизам, корупција и несоодветно влијание врз независните медиуми. Во таква ситуација, политичкото рекламирање се користи како средство за влијание врз уредувачките политики.

Ниту медиумите, ниту политичарите покажуваат подготвеност да го реформираат овој систем: медиумите имаат финансиска корист, додека партиите добиваат медиумска изложеност без да користат сопствени ресурси. Особено големите приватни медиуми активно лобираат за зачувување на постоечките правила за политичко рекламирање. Овој систем на државно финансирање за изборно рекламирање, особено преку медиумите, вклучувајќи ги онлајн медиумите, е уникатен и се соочува со критики за фаворизирање на поголеми, етаблирани партии и недостаток на доволен надзор, што потенцијално им користи на политичките претприемачи, а не на вистинските медиумски куќи.¹⁶

Онлајн медиумите сами апсорбираа околу 811.013 евра јавни средства за време на парламентарните избори во 2024 година, а вкупно за двата изборни циклуси (парламентарни и претседателски) се проценува дека добиле околу 2 милиони евра. Со изменетиот Закон за медиуми, се очекува регулирањето на финансирањето на медиумите за време на изборните кампањи да се префрли од Државната изборна комисија на Агенцијата за аудио и аудиовизуелни услуги. Новиот регулатор за финансирање на кампањи на онлајн медиуми наводно ќе ги ограничи медиумските куќи што можат да аплицираат за финансирање само на оние што се дел од регистарот на онлајн медиуми.

Повторното воведување на можноста за државно финансирани кампањи во 2024 година (по укинувањето во 2017 година) беше жестоко критикувано од медиумските организации и меѓународните набљудувачи како закана за медиумската независност и потенцијален начин за политичко влијание и корупција.

Здруженијата на новинари и експертите за медиумска политика беа целосно против укинувањето на забраната, предупредувајќи дека тоа „создава сложен финансиски механизам на ‘легализиран’ одлив на јавни пари кон сите приватни аудиовизуелни медиуми, што на крајот ги прави директно зависни од централните и локалните власти“.¹⁷

¹⁶ ИФЕС и Фондација Метаморфозис (2025). Државно финансирање во Северна Македонија: Поправеден, посилен и потранспарентен систем https://metamorphosis.org.mk/en/izdanija_arhiva/state-funding-in-north-macedonia-making-the-system-fairerstronger-and-more-transparent/.

¹⁷ Спировски, М. (2024). Северна Македонија - Индикатори за степенот на слободата на медиумите и Индекс на безбедноста на новинарите 2023 https://znm.org.mk/wp-content/uploads/2024/11/MK-ENG-2024_FINAL-1.pdf

Алтернативниот предлог за формирање независен фонд за медиумски плурализам со цел поддршка на новинарство од јавен интерес врз основа на објективни критериуми, кој е застапуван од професионалните организации, сè уште не е усвоен од властите.

Истражувачките, невладините и локалните медиуми првенствено се потпираат врз грантови од странски донатори, кои служат како витален извор на финансирање за новинарството од јавен интерес. Без оваа поддршка, исклучително е тешко независните медиуми да останат одржливи на пазарот. Меѓу најзначајните донатори се САД, Европската Унија и неколку европски амбасади, како што се оние на Холандија, Обединетото Кралство и Германија. Сепак, меѓународното финансирање од донатори не нуди долгорочно решение за одржливоста на секторот, како што покажува 1. расформирањето на УСАИД што проектира значителен негативен ефект врз овие медиуми. Како што забележа еден од интервјуираните за овој извештај, „на долг рок, потпирањето врз финансирање од донатори не е одржливо решение. Медиумите треба да станат самоодржливи и поддржани од медиумскиот пазар. Сепак, пазарот овде е многу слаб, а ситуацијата е дополнително комплицирана од влијанието на политичките и економските актери“.¹⁸

Генерално, недостатокот на финансиска стабилност останува примарна закана и за уредувачката независност и за медиумскиот плурализам во земјата.

1.4 Доверба во медиумите, дезинформации и медиумска писменост

Јавната доверба во медиумите е генерално ниска, што е во склад со ниската доверба во другите институции.¹⁹ Широко распространетите дезинформации и неконзистентните професионални стандарди се главни причини за опаѓањето на довербата.

Телевизијата останува најкористен извор на информации, но младите генерации сè повеќе се потпираат врз онлајн медиуми и социјални мрежи.

¹⁸ Интервју 3

¹⁹ 2024 Rule of Law Report: Country Chapter on the rule of law situation in North Macedonia [Извештај за владеење на правото 2024: Национално поглавје за состојбата со владеењето на правото во Северна Македонија] (SWD(2024) 830 final), Европска комисија, 2024. https://commission.europa.eu/document/download/e7197a43-7f00-4eac-b02d-818ac71345f0_en?filename=61_1_58090_coun_chap_northmacedonia_nm.pdf

Но, нивото на јавна доверба во социјалните мрежи и онлајн медиумите е особено ниска и често се гледаат како извори на информации со низок квалитет, пропаганда и говор на омраза.

Граѓаните ја наведуваат политичката контрола врз уредувачката политика и распространетоста на дезинформациите како главни причини за недовербата.²⁰

Информативниот простор е подложен на странско влијание, со наративи пренесени од регионот (на пример Србија) или од медиуми контролирани од руската држава.²¹

МПМ 2024 ја оценува медиумската писменост како среден ризик (62%), но посочува дека вештините на населението во оваа област се во високоризична зона (75%) поради недостиг на податоци и слаба интеграција во формалното и неформалното образование.²²

Дезинформациите и кршењето на етичките стандарди се особено изразени онлајн. Социјалните мрежи и дигиталната сфера го овозможуваат ширењето на дезинформации и кибер-закани, понекогаш водејќи кон напади на новинари врз основа на род, етничка припадност или религија.²³ Недостатокот на регулација, транспарентност (импресум и авторство) и одговорност го влошуваат проблемот. Иако саморегулаторните тела добиваат сè поголем број жалби, нивниот капацитет да се справат со обемот на проблемот, особено онлајн, е ограничен.

Препознавајќи го предизвикот, напорите за промовирање на медиумската писменост добија на интензитет. Медиумската писменост е интегрирана во формалната образовна програма за основните училишта од 2021 година, а мрежа од организации на граѓанското општество, медиуми и институции активно ја промовира свеста за медиумската писменост кај различните сегменти на општеството. Овие иницијативи се клучни за градење на отпорноста на граѓаните кон дезинформациите и поттикнување на критичкиот ангажман со медиумската содржина. Сепак, овие иницијативи за медиумска писменост беа главно финансирани од USAID преку проект на IREX, а по јануари 2025 година престанаа да постојат.

²⁰ Nikodinowska, V., & Chausidis, T. (2025). Deprived Media Market, Low Ethical Standards, Need for Effective Legislation: The Future of the Media in North Macedonia – Facts and Trends [Сиромашен медиумски пазар, ниски етички стандарди, потреба од ефективна регулатива: Иднината на медиумите во Северна Македонија – факти и трендови]. SEENPM, Mediacentar Sarajevo, Македонски институт за медиуми, Peace Institute, стр. 28, повикувајќи се на South East European Network for Professionalization of Media (2022).

https://mim.org.mk/wp-content/uploads/2025/01/ourmedia_nmk_mk_30_01_25.pdf

²¹ Тројачанец, М., и Ризаов, Г. (септември 2024). Стабилноста под закана – ФИМИ во Северна Македонија, Фондација Метаморфозис, IRI Beacon Project.

<https://metamorphosis.org.mk/wp-content/themes/metamorphosis/download.php?id=43953>

²² Мицевски, И., и Трпевска, С. (јуни 2024). Мониторинг на медиумскиот плурализам во дигиталното доба: Примена на Мониторот на медиумскиот плурализам во земјите-членки на ЕУ и во земјите-кандидатки во 2023 г. -Национален извештај: Република Северна Македонија. Центар за медиумски плурализам и слобода на медиумите при Институтот на Европскиот универзитет. стр. 13-14.

²³ Здружение на новинарите на Македонија (ЗНМ). (2024). Прирачник за безбедност на новинари. pp. 9, 26; Анализа на Репортери без граници.

Препораки:

- Обезбедување на финансиска одржливост на медиумските куќи за промовирање на плуралистички и независен медиумски пејзаж.
- Воспоставување јасни, транспарентни и одговорни механизми за распределба на јавното финансирање на медиумските куќи со цел да се спречат ризици од корупција и клиентелизам:

> Укинување на постојната одредба во Изборниот законик што дозволува платено политичко рекламирање за да се избегнат нарушувања на пазарот, нефер изборна конкуренција, непрофесионална и неетичка новинарска работа, широко распространета корупција и клиентелизам.

> Забрана за користење на државно спонзорирано рекламирање во медиумите. Доколку ова не е изводливо, дефинирање и спроведување построги критериуми за распределба на државно рекламирање, осигурувајќи дека финансирањето е условно од почитување на новинарските етички стандарди, значително подобрување на транспарентноста во процесот на распределба и барање деталните информации за распределбата на јавните средства да бидат јавно достапни за граѓанска контрола.

> Воспоставување на независен Фонд за медиумски плурализам за поддршка на долгорочната одржливост на медиумскиот сектор, промовирање на висококвалитетно новинарство и подобрување на условите за работа за медиумските професионалци.

- Зајакнување на улогата на јавните медиуми преку нивно заштитување од политичко мешање и обезбедување доволно финансиски ресурси за обезбедување висококвалитетни услуги и фер услови за работа. Ова исто така би го подобрило целокупниот професионализам во секторот.
- Ажурирање на прописите за сопственост и концентрација на медиуми за да ги вклучат дигиталните и онлајн медиумите, осигурувајќи дека законските рамки се во чекор со еволутивниот медиумски пејзаж.
- Промовирање на медиумскиот плурализам на локално и регионално ниво, поддржувајќи разновидност на перспективи и теми во медиумското известување.

2. Медиумско законодавство и регулација

Медиумскиот пејзаж во Северна Македонија е во критична фаза. Иако е постигнат напредок, особено во споредба со претходната деценија, сепак постојат значајни структурни, економски и регулаторни предизвици. Следните поглавја ќе навлезат подлабоко во специфичната законска рамка што ги регулира медиумите и итните прашања поврзани со безбедноста на новинарите, вклучително и растечката загриженост за стратешките тужби против учеството на јавноста (SLAPP). Разбирањето на овие области е клучно за проценка на патот напред кон вистински слободна, независна, плуралистичка и одржлива медиумска средина способна да ги поддржи демократските аспирации на земјата.

2.1 Клучна законска рамка

Главните закони што го регулираат медиумскиот сектор во Северна Македонија се Законот за медиуми (ЗМ) и Законот за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги (ЗААВМУ).

ЗААВМУ го регулира радиодифузниот сектор, ја дефинира улогата, структурата и функционирањето на националниот регулатор (Агенцијата за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги – ААВМУ) и јавниот радиодифузен сервис (МРТ).

Законот за медиуми, кој беше изменет во 2025 година, уредува пошироки аспекти, вклучувајќи медиумска содржина и одговорности на издавачите, но има ограничувања – особено во однос на онлајн медиумите.²⁴

Други релевантни закони се Законот за авторското право и сродните права (ЗАСП), клучен за заштита на авторските дела на новинарите²⁵, Законот за граѓанска одговорност за навреда и клевета, кој ги дефинира рамките за граѓански постапки и Изборниот законик, кој содржи контроверзни одредби за платено политичко рекламирање.

²⁴ Фондација Метаморфозис. (2025). Позиционен документ: Оценка на измените на Законот за медиуми во Северна Македонија — делумен чекор кон европските стандарди https://metamorphosis.org.mk/en/izdaniya_arhiva/evaluating-north-macedonias-media-lawreforms-a-partial-step-toward-european-standards/

²⁵ Пепељугоски, В., Манасиев, А. и Јаневска, Е. (2023). Правата на новинарите, слободата на изразување и независноста на медиумите во Северна Македонија - Метадата извештај за 2023 година. Здружение на новинарите на Македонија <https://znm.org.mk/wp-content/uploads/2024/01/EN-MetaData-Report-131223-web.pdf>

Законот за електронски комуникации им дава право на сите телефонски и интернет провајдери да чуваат метаподатоци за сите корисници во период од една година, иако Директивата за задржување на податоци на ЕУ од 2014 година е поинаку усогласена. Метаподатоците вклучуваат податоци за тоа кога и со кого се комуницира, формата на комуникација што се користи, вклучените уреди, локациите и движењата со мобилни телефони.²⁶ Во 2023 година беа донесени измени на Кривичниот законик со кои нападите врз новинари се изедначуваат со напади врз службени лица.²⁷

2.2 Регулаторни и саморегулаторни тела

Агенцијата за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги (ААВМУ) е независно регулаторно тело одговорно за секторот за радиодифузија. Нејзините задачи вклучуваат лиценцирање на радиодифузери, следење на усогласеноста со прописите, надзор на сопственоста и концентрацијата на медиумите и одржување регистри на радиодифузери и печатени медиуми. Со измените на Законот за медиуми, ААВМУ ќе одржува и регистар на онлајн медиуми.

Иако генерално го исполнува својот мандат, нејзината финансиска и институционална независност се соочува со предизвици поради нецелосни трансфери од државниот буџет и значителни доцнења во парламентарните назначувања на членови на нејзиниот Совет, што бара квалификувано мнозинство, често попречено од политичката поларизација.²⁸ Кон крајот на јануари 2025 година, Собраниската комисија за избори и именувања предложи листа на кандидати за Советот на ААВМУ. Сепак, изборот предизвика сериозна загриженост во медиумската заедница, бидејќи некои од предложените кандидати не ги исполнуваат формалните критериуми потребни за членство во Советот, што укажува на јасен политички договор зад назначувањата. На 24 јуни 2025 година, повеќе од две третини од пратениците гласаа за новите кандидати за Советот.

²⁶ •Даниловска Бајдевска, Д. (2024). Кон остварлива имплементација на Законот за дигитални услуги во Западен Балкан: Преглед по земја: Северна Македонија. Партнери за демократски промени Србија. стр. 66.

²⁷ Европска комисија. (2024). 2024 Rule of Law Report: Country Chapter on the rule of law situation in North Macedonia [Извештај за владеење на правото 2024: Национално поглавје за состојбата со владеењето на правото во Северна Македонија] SWD (2024).

https://commission.europa.eu/document/download/e7197a43-7f00-4eac-b02d-818ac71345f0_en?filename=61_1_58090_coun_chap_northmacedonia_nm.pdf

²⁸ Европска комисија. (2024). 2024 Rule of Law Report: Country Chapter on the rule of law situation in North Macedonia [Извештај за владеење на правото 2024: Национално поглавје за состојбата со владеењето на правото во Северна Македонија] SWD (2024). https://commission.europa.eu/document/download/e7197a43-7f00-4eac-b02d-818ac71345f0_en?filename=61_1_58090_coun_chap_northmacedonia_nm.pdf; Здружение на новинарите на Македонија (ЗНМ). (2023). Media Freedom in North Macedonia: Fragile Progress - Fact-Finding Press Freedom Mission Report. https://zn.org.mk/wp-content/uploads/2023/10/EN-Fact-Finding-PFM-Report-251023-web.pdf?filename=61_1_58090_coun_chap_northmacedonia_nm.pdf;

Пред да се случи гласањето, еден од нашите соговорници истакна: „Би рекол дека потесната листа на кандидати е прилично скандалозна, бидејќи некои од нив не ги исполнуваат ниту основните законски барања. Тие не влеваат доверба кај нас (медиумската заедница, заб. на авт.) дека се вистинските поединци да служат во управниот одбор на независно медиумско регулаторно тело. Доколку овие поединци бидат формално назначени од страна на Собранието, политичкото влијание ќе биде загарантирано, што ќе доведе до пад на независноста на медиумите“.²⁹

Покрај тоа, измените на Законот за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги во февруари 2024 година беа критикувани за поткопување на улогата на Агенцијата како регулатор и стеснување на нејзиниот мандат со отстранување на нејзината надлежност да одлучува за обновување на лиценците врз основа на придонесот кон програмската разновидност и плурализмот. Како што истакна еден соговорник: „Според претходната одредба, медиумскиот регулатор требаше да го процени придонесот на радиодифузерот за целокупниот плуралистички медиумски пејзаж пред да одлучи за обновување на лиценцата. Сега, тоа барање е целосно отстрането. Едноставно кажано, регулаторот сега е обврзан да ги обновува лиценците и може да одбие обновување само во многу специфични случаи, како што се прекумерно говор на омраза или повеќе од три прекршувања на правата на малолетници“.³⁰ Оваа измена значително ја ослабува улогата на медиумскиот регулатор во заштитата на медиумскиот плурализам.

Саморегулацијата е првенствено управувана од Советот за етика во медиумите на Македонија (СЕММ) и Здружението на новинарите на Македонија (ЗНМ)¹⁶. СЕММ, доброволно тело што претставува различни медиуми, се занимава со поплаки во врска со прекршувања на Кодексот на новинарска етика. Забележан е пораст на поплаки, особено во врска со онлајн медиумите, говорот на омраза, точноста и проверката на информациите. Сепак, самиот СЕММ наводно се соочил со притисок од политички и економски актери³¹. ЗНМ е високо професионално здружение кое се залага за правата на новинарите, ги следи нападите, обезбедува правна помош и се залага за реформи. Самостојниот синдикат на новинари и медиумски работници (ССНМ) исто така игра улога во застапувањето за работничките права.

²⁹ Интервју 5

³⁰ Интервју 1

³¹ Европска комисија. (2024). 2024 Rule of Law Report: Country Chapter on the rule of law situation in North Macedonia [Извештај за владеење на правото 2024: Национално поглавје за состојбата со владеењето на правото во Северна Македонија] SWD (2024). https://commission.europa.eu/document/download/e7197a43-7f00-4eac-b02d-818ac71345f0_en?filename=61_1_58090_coun_chap_northmacedonia_nm.pdf

2.3 Регулаторна празнина во онлајн медиумите

Значаен недостаток во правната рамка беше исклучувањето на онлајн медиумите од основната дефиниција за „медиуми“ во Законот за медиуми. Дефиницијата беше фокусирана на традиционалните формати (ТВ, радио, печатени медиуми), оставајќи ја дигиталната сфера што брзо се шири, вклучувајќи ги и информативните медиуми и другите платформи, во голема мера надвор од опсегот на регулација специфична за медиумите. Ова создаваше „сива зона“ која се карактеризираше со:

- Недостаток на транспарентност: Немаше законско барање онлајн медиумите да ги објавуваат структурите на сопственост или податоците од импресумот.
- Неконзистентен статус: Онлајн медиумите се третираат како медиуми за одредени цели (на пр., распределба на државни средства за изборно рекламирање), но им недостасува правно признавање во други (на пр., судски постапки, примена на етички стандарди специфични за медиумите).
- Професионални стандарди: Тешкотии во спроведувањето на професионалните и етичките стандарди, што придонесува за ширење на дезинформации и говор на омраза на интернет. Иако СЕММ одржува доброволен регистар („Промедиа“) за професионални онлајн медиуми, честопати нема придржување кон етичките одлуки од страна на не-членки или дури и членки.³²

Неодамнешните измени на Законот за медиуми имаат за цел да го решат ова со вклучување на онлајн медиумите и воспоставување Регистар на онлајн медиуми под надзор на ААВМУ. Сепак, критичарите тврдат дека овие измени се недоволни, не успеваат целосно да се усогласат со европските стандарди како што е Законот за слобода на медиумите во Европа (ЕМФА), и не ги решаваат соодветно прашањата како што се уредувачката независност, заштитата од надзор или концентрацијата на сопственоста во дигиталната сфера.³³ Барањето за минимален број на вработени за регистрација, иако ревидирано по критиките, сè уште предизвикува загриженост за неговото влијание врз помалите, локалните и непрофитните онлајн медиуми.

Се очекува правилниците и другите придружни акти да бидат финализирани и регулацијата да се спроведе до 2025 година, пред локалните избори во октомври.

³² Даниловска Бајдевска, Д. (2024). Кон остварлива имплементација на Законот за дигитални услуги во Западен Балкан: Преглед по земја: Северна Македонија. Партнери за демократски промени Србија. https://metamorphosis.org.mk/en/izdaniya_arhiva/evaluating-north-macedonias-media-lawreforms-a-partial-step-toward-european-standards/

³³ Фондација Метаморфозис. (2025). Позиционен документ: Оценка на измените на Законот за медиуми во Северна Македонија — делумен чекор кон европските стандарди https://metamorphosis.org.mk/en/izdaniya_arhiva/evaluating-north-macedonias-media-lawreforms-a-partial-step-toward-european-standards/

2.4 Регулација на државното рекламирање и изборната кампања

Прописите во врска со државното финансирање и политичкото рекламирање се многу контроверзни. Членот 102 од Законот за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги претходно го забрануваше државното рекламирање во приватните радиодифузни медиуми, мерка воведена во 2017 година за да се спречи клиентелизмот. Сепак, измените усвоени во 2024 година повторно воведоа државно финансирани кампањи за „јавен интерес“, дозволувајќи им на државните и локалните власти да одвојат 0,1% од своите буџети за оваа намена³⁴. Овој потег беше остро критикуван од медиумските организации и Извештајот на ЕУ за владеење на правото како потенцијална закана за независноста на медиумите и ризик за политичка злоупотреба, и покрај предложените заштитни мерки како што е двопартиски парламентарен комитет за избор на кампањи. Мониторот на медиумскиот плурализам 2024 забележува високи ризици поврзани со распределбата на државното рекламирање поради минати злоупотреби и потенцијал за обновен клиентелизам.

Изборниот законик им дозволува на учесниците во изборните кампањи да користат средства од државниот буџет за платено политичко рекламирање во радиодифузерите, печатените медиуми и онлајн медиумите (член 76-е).³⁵ Овој модел е единствен за Северна Македонија и е критикуван поради:

- **Изобличување на пазарот:** Обезбедува значителни приходи, особено за поголемите партии и етаблираните медиуми, потенцијално создавајќи зависност.
- **Недостаток на правичност:** Механизмот за распределба ги фаворизира поголемите парламентарни партии, ставајќи ги помалите партии и независните кандидати во неповолна положба. Оваа системска нерамнотежа е забележана од меѓународни набљудувачи како ОДИХР.³⁶
- **Стимулирање на непрофесионални онлајн медиуми:** Одредбата го поттикнува создавањето на онлајн медиуми првенствено за добивање средства од изборното рекламирање, често без придржување кон транспарентност или професионални стандарди.

³⁴ Европска комисија. (2024). 2024 Rule of Law Report: Country Chapter on the rule of law situation in North Macedonia [Извештај за владеење на правото 2024: Национално поглавје за состојбата со владеењето на правото во Северна Македонија] SWD (2024). https://commission.europa.eu/document/download/e7197a43-7f00-4eac-b02d-818ac71345f0_en?filename=61_1_58090_coun_chap_northmacedonia_nm.pdf

³⁵ Пепељугоски, В., Манасиев, А., и Јаневска, Е. (2023). Правата на новинарите, слободата на изразување и независноста на медиумите во Северна Македонија - Метадата извештај за 2023 година. Здружение на новинарите на Македонија. <https://znm.org.mk/wp-content/uploads/2024/01/EN-MetaData-Report-131223-web.pdf>

³⁶ ОБСЕ Канцеларија за демократски институции и човекови права. Република Северна Македонија, Претседателски и парламентарни избори, 24 Април и 8 Мај 2024 година, Конечен извештај. <https://www.osce.org/odihr/elections/north-macedonia/576648>

- **Потенцијал за корупција:** Државната комисија за спречување на корупцијата (ДКСК) го идентификуваше самиот модел како ризичен.

2.5 Усогласување со стандардите на ЕУ и тековни реформи

Северна Македонија е во процес на усогласување на своето медиумско законодавство со правото на ЕУ, особено во однос на Директивата за аудиовизуелни медиумски услуги (AVMSD). Измените на Законот за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги во 2023 година имаа за цел да го поттикнат ова усогласување. Сепак, поширокиот процес на реформи, вклучувајќи го развојот на нов сеопфатен Закон за медиуми кој беше изработен со помош на експерти од ЕУ, но не беше предложен од владата, и усогласувањето со Законот за слобода на медиумите во Европа (EMFA) и Законот за дигитални услуги (DSA), се чини дека е фрагментиран и бавен.

Позициониот документ на Фондацијата Метаморфозис нагласува дека сегашните измени на Законот за медиуми само делумно се усогласуваат со EMFA, бидејќи им недостасуваат клучни одредби за проценка на медиумскиот плурализам (член 22), правата на новинарите и уредувачката независност (член 6.3), и заштитата од надзор (член 4).³⁷ Постои препознаена потреба за поцелосен законодавен пристап за да се обезбеди кохерентност помеѓу медиумскиот закон, дигиталната регулација и мерките против SLAPP-тужби.

³⁷ Фондација Метаморфозис (2025). Позиционен документ: Оценка на измените на Законот за медиуми во Северна Македонија — делумен чекор кон европските стандарди
https://metamorphosis.org.mk/en/izdanija_arhiva/evaluating-north-macedonias-media-lawreforms-a-partial-step-toward-european-standards/

Процесот на интеграција во ЕУ

Според некои медиумски експерти и професионалци со кои разговаравме заради потребите на овој извештај, процесот на интеграција во ЕУ одигра релативно слаба улога во унапредувањето на стандардите за слобода на медиумите во Северна Македонија, како што покажува разочарувачкото искуство со процесот на медиумски реформи во 2023 година.³⁸ Како што објасни еден соговорник, „очекувавме Европската комисија да ја поддржи позицијата на експертскиот тим, но тие не извршија притисок врз министерството да објави каква било анализа или документација“. Ова одразува поширок проблем: во клучните моменти, перцепцијата е дека ЕУ има тенденција да избегнува заземање јасен став или вршење притисок врз националните власти за да се обезбеди транспарентност во изготвувањето и усвојувањето на законите. Како што забележа истиот соговорник, „тие не сакаат да заземат страна“, дозволувајќи ѝ на владата да одржува фасада на транспарентност додека се занимава со пристап на штиклирање на задачите”.³⁹

Друг соговорник додаде дека се чини како медиумските прашања да имаат помал приоритет за функционерите на ЕУ во споредба со другите горливи теми. Сепак, меѓународниот притисок останува клучен. Како што таа нагласи, „странците треба да бидат погласни. Ако доаѓа од меѓународни гласови, има поголема моќ на национално ниво”⁴⁰. Без таква поддршка, домашните актери имаат ограничено влијание.

Покрај тоа, нашите соговорници се пожалија на фактот што годишните извештаи за напредокот на Европската комисија во голема мера ги повторуваат истите забелешки во последните години, што дополнително го намалува нивното влијание. Политичарите често го користат фактот дека медиумската ситуација во Северна Македонија не е толку лоша како во некои други земји кандидати или дури и земји-членки на ЕУ како изговор за да избегнат справување со структурните проблеми. Како резултат на тоа, процесот на интеграција во ЕУ нуди ограничена моќ: тој во моментов не се перципира како двигател на вистински напредок. Дури и за прашања како што се изборниот законик и политичкото рекламирање, ЕУ може да изрази загриженост во своите извештаи, но ретко применува значаен притисок. Како што еден соговорник брутално рече, „зошто да правиме реформи сега кога и онака нема да напредуваме?”.⁴¹

³⁸ РЕСИС, ЕУ за слободата на изразување – Северна Македонија Работилница за медиумски реформи, 12-13 октомври 2023. “Towards a sustainable, diverse and safe media sector: supporting democracy and Pluralism and serving the citizen”, [„Кон одржлив, разновиден и безбеден медиумски сектор: поддршка на демократијата и плурализмот во служба на граѓаните”] https://www.resis.mk/images/Workshops_Summary_ENG.pdf

³⁹ Интервју 1

⁴⁰ Интервју 4

⁴¹ Интервју 6

2.5.1 Медиумското законодавство на Северна Македонија и Законот за дигитални услуги на ЕУ

Интеграцијата на Северна Македонија во дигиталната регулаторна рамка на ЕУ претставува значаен чекор кон подобрување на дигиталните права и онлајн управувањето. Клучна законодавна пресвртница во овој процес е Законот за дигитални услуги (DSA), робусна европска рамка која има за цел да создаде побезбедни онлајн средини, да обезбеди транспарентност и да ги заштити основните права во дигиталните простори. Медиумското законодавство на Северна Македонија сега мора да се усогласи со овие стандарди на ЕУ, процес со значителни импликации за слободата на медиумите, дигиталната безбедност и регулаторната јасност.

Постоечката рамка обезбедува основно усогласување со правото на ЕУ, фокусирајќи се првенствено на регулацијата на содржината и лиценцирањето на радиодифузерите. Сепак, ѝ недостасуваат експлицитни одредби за дигитални посредници, одговорност за многу големи онлајн платформи (VLOPs) и мерки за справување со системски ризици како што се дезинформации и говор на омраза, клучни елементи воведени од Законот за дигитални услуги.

Централен чекор е воспоставувањето на улогата на Координатор за дигитални услуги (DSC), назначено национално тело одговорно за надзор, спроведување и координација поврзани со регулацијата на дигиталните услуги.

Неодамнешните истражувања нагласуваат дека ефективната хармонизација мора да даде приоритет на транспарентноста во онлајн рекламирањето, механизмите за пријавување и отстранување на нелегална содржина и заштитата од злоупотребливи практики за модерирање на содржината. Северна Македонија исто така мора да обезбеди робусни процедури за управување со ризикот од VLOPs кои работат во нејзината надлежност, одразувајќи ги мандатите на DSA. Овој процес бара законодавни измени со кои се подобруваат одговорноста, транспарентноста и почитувањето на основните права на корисниците на интернет.

Регионална студија ја нагласува потребата од ангажирање на повеќе засегнати страни, сугерирајќи дека граѓанските организации (ГО) играат витална советодавна улога. Вклучувањето на граѓанските организации во регулаторните рамки промовира доверба, одговорност и сеопфатен пристап кон дигиталното управување, усогласувајќи се со европските најдобри практики⁴².

И покрај законската основа, Северна Македонија се соочува со неколку предизвици во спроведувањето на реформите поврзани со DSA. Институционалната подготвеност е примарна грижа, особено во однос на техничката експертиза, капацитетот и независноста на потенцијалните DSC субјекти. Регулаторните тела како Агенцијата за аудио и аудиовизуелни услуги (AABMU) и Агенцијата за електронски комуникации (АЕК) се потенцијални кандидати за преземање на улогите на DSC. Сепак, на двете тела им се потребни мерки за градење капацитети за ефикасно управување со обемените нови одговорности.

Покрај тоа, политичкото влијание врз регулаторните власти останува значајна загриженост. За успешна хармонизација со DSA, Северна Македонија мора да обезбеди регулаторна независност, заштитена преку правни рамки и соодветни ресурси, што ги одразува пошироките грижи на ЕУ истакнати во редовните извештаи за напредокот на Европската комисија.

Усогласувањето на медиумското законодавство на Северна Македонија со Законот за дигитални услуги на ЕУ претставува критична пресвртница за дигиталното управување и заштитата на основните права. Иако постоечките законодавни рамки обезбедуваат основно усогласување, остануваат неопходни значителни реформи, особено во воспоставувањето на ефикасен Координатор за дигитални услуги и подобрувањето на регулаторната транспарентност и одговорност. Справувањето со овие предизвици преку насочени инвестиции, јасни правни заштитни мерки и инклузивно ангажирање на повеќе засегнати страни ќе ја позиционира Северна Македонија цврсто во рамките на пејзажот на дигитално управување на ЕУ, поттикнувајќи побезбедна и потранспарентна дигитална средина заснована врз права.

⁴² Даниловска-Бајдевска, Д., Рајт, Е., Чулаховиќ, М., Речи, М., Тосиќ, М., Никчевиќ, С., и Сахаткија, Т. (2024). Кон остварлива имплементација на Законот за дигитални услуги во Западен Балкан. Партнери за демократски промени Србија https://metamorphosis.org.mk/en/izdanija_arhiva/towards-a-feasible-implementation-of-the-digital-services-act-in-the-western-balkans/

2.6 Заштита на авторските права

Законот за авторското право и сродните права (ЗАПСП) ја обезбедува правната основа за заштита на работата на новинарите и медиумските работници. Ги дефинира авторството, коавторството и правата поврзани со дела создадени според договори за вработување или нарачки. Сепак, спроведувањето, особено во дигиталната средина, останува предизвик. Проблемите вклучуваат неовластено користење на содржина („copy-paste новинарство“), недостаток на свест кај новинарите за нивните права (на пр., во однос на надоместокот за употреба надвор од првичните услови за вработување) и потребата од организации за колективно управување кои ефикасно ќе ги застапуваат интересите на новинарите. ЗАПСП е изменет за да се усогласи со неколку директиви на ЕУ (како што се 2019/790 за дигиталниот единствен пазар и 2019/789 за онлајн преноси), кои имаат за цел да ја модернизираат заштитата, да ја регулираат одговорноста на давателите на онлајн услуги и да обезбедат правичен надомест за авторите.

Поттикнати од овие измени⁴³ во Законот за авторското право, најголемиот агрегатор на вести во земјата, Time.mk, официјално побара од наведените онлајн медиуми да потпишат договор со кој се дава не-ексклузивна, неотповиклива и бесплатна лиценца за агрегирање и користење на новинарска содржина. Ова започна жива дебата што резултираше со излегување на повеќе од 40, главно професионални и мејнстрим онлајн медиуми од агрегаторот. Во тек се преговори меѓу сопственикот на агрегаторот на вести и веб-страниците за вести за тоа како да се реши проблемот. Овој агрегатор на вести е доминантен извор на сообраќај за сите онлајн медиуми што ги агрегира, додека во исто време генерира значителни приходи од реклами без да произведува оригинална содржина.

⁴³ Закон за изменување и дополнување на законот за авторското право и сродните права (2025), <https://avmu.mk/wp-content/uploads/2025/05/%D0%98%D0%B7%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B8-%D0%B8-%D0%B4%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%BD%D1%83%D0%B2%D0%B0%D1%9A%D0%B5-%D0%BD%D0%B0-%D0%97%D0%90%D0%9F%D0%A1%D0%9F-2025.pdf>

ПРЕПОРАКИ:

- Обезбедување ефективно функционирање на медиумското регулаторно тело со обезбедување навремени буџетски распределби и спроведување на транспарентни процедури за назначување членови на Советот врз основа на заслуги. Овие назначувања мора да се засноваат врз јасни и објективни критериуми за да се заштити независноста, ефикасноста и непристрасноста на телото.
- Зајакнување ја позицијата на регулаторот како независно тело, поништувајќи ја одлуката за назначување членови на Советот, како и отфрлајќи ги измените што ја ограничуваат неговата моќ за одлучување за обновување на лиценцата.
- Иницирање сеопфатна реформа на Законот за медиуми за да се справи со медиумскиот пејзаж што се менува, вклучувајќи ја и дигиталната сфера. Процесот на реформи треба да биде инклузивен и партиципативен, со вклучување на сите релевантни засегнати страни, вклучувајќи ги граѓанското општество, професионалните организации и медиумските експерти. Законот треба:

> Да гарантира транспарентност на сопственоста на традиционалните и дигиталните/онлајн медиуми.

> Да обезбеди спроведување на професионални и етички новинарски стандарди од целиот сектор.

> Да ја усогласи правната рамка со Директивата за аудиовизуелни медиумски услуги (AVMSD), Законот за слобода на медиумите во Европа (EMFA) и Законот за дигитални услуги (DSA).

- Зајакнување на дигиталната регулаторна рамка за целосно усогласување со Законот за дигитални услуги, фокусирајќи се на:

> Регулација на дигиталните посредници и многу големите онлајн платформи (VLOPs); системски ризици како што се дезинформации, говор на омраза и нетранспарентно онлајн рекламирање; транспарентност во модерирањето на содржината и заштита на основните права на корисниците.

> Воспоставање Координатор за дигитални услуги (DSC) за да го надгледува спроведувањето на регулацијата, со соодветни механизми за одговорност и правни заштитни мерки за да се обезбеди неговата независност и да се минимизира политичкото влијание.

> Поттикнување тековни процеси на консултации со граѓанските организации, претставници на индустријата и академската заедница, обезбедувајќи балансиран и сеопфатен регулаторен пристап.

> Инвестирање во опсежна обука за регулаторните власти за да се осигурате дека тие можат ефикасно да управуваат со новите одговорности поврзани со дигиталните платформи.

> Искористување на постоечките регионални механизми за соработка и размена на информации, промовирајќи униформни стандарди и практики низ Западен Балкан.

- Обезбедување ефективно спроведување на законодавството за авторските права и сродните права, заштитувајќи ја интелектуалната сопственост и професионалните интереси на новинарите и медиумските професионалци.

3. Безбедност на новинарите

3.1 Преглед на безбедносната средина

Општата средина за безбедноста на новинарите во Северна Македонија се смета за релативно безбедна во споредба со некои други земји од Западен Балкан, а физичките напади се намалени.

Извештајот на „Репортери без граници“ од 2025 година за Индексот за слобода на медиумите за Северна Македонија наведува дека неколку инциденти го намалиле чувството на безбедност кај новинарите, вклучувајќи подметнување пожар на нивен имот и случаи на полициско малтретирање. Од една страна, беа назначени специјални обвинители за решавање на нападите врз новинари, но од друга страна, во извештајот се додава дека новинарите кои известуваат за обвинителите се соочуваат со значителен притисок.⁴⁴

Според регистарот на ЗНМ, имало седум напади/закани во 2022 година, пет во 2023 година, намалени на четири во 2024 година од многу повисоки бројки од претходните години, но тие сè уште укажуваат на тековни ризици.⁴⁵ Заканите, заплашувањата и различните форми на притисок опстојуваат, создавајќи клима што може да го попречи слободното и критичко известување. Додека тешките физички напади се ретки, инциденти се случуваат, а онлајн вознемирувањето, особено насочено кон новинарки, е сè поголема причина за загриженост. Несигурниот социо-економски статус на многу новинари дополнително ги влошува безбедносните грижи, потенцијално водејќи до самоцензура.

⁴⁴ епортери без граници. (2025). Индекс за слобода на медиумите 2025 <https://rsf.org/en/country/north-macedonia>

⁴⁵ Здружение на новинарите на Македонија. Регистар на напади на новинари <https://znm.org.mk/povreda-na-novinari/>

3.2 Физички и психички закани

Физичките напади врз новинари и медиумски работници, иако поретки отколку во минатото, сè уште се случуваат, особено врз оние кои се занимаваат со истражувачко известување или покриваат протести и настани со висок ризик. Тие можат да се движат од туркање и попречување на работата до директно физичко насилство што резултира со повреди и оштетување на опремата.

Психичките напади, вклучувајќи вербални закани за насилство, заплашување и клеветнички кампањи, се сè почести, особено на интернет. Овие закани можат да бидат директни („офлајн“) или да се шират преку социјалните мрежи, е-пошта и други дигитални платформи. Новинарките се непропорционално цел на родово базиран говор на омраза, сексизам и мизогинија, а онлајн заканите против нив се особено бројни во последните години. Таквите напади можат да предизвикаат значителен страв, анксиозност и психолошка траума, што влијае на благосостојбата и способноста за работа на новинарите.⁴⁶

3.3 Онлајн вознемирување и дигитална безбедност

Дигиталната сфера стана примарна арена за закани против новинари. Онлајн вознемирувањето вклучува говор на омраза, закани со насилство, демнење, ширење дезинформации за новинари и обиди за дискредитирање на нивната работа. Анонимноста што ја нудат некои онлајн платформи може да ги охрабри напаѓачите. На новинарите им се потребни соодветни знаења и алатки за дигитална безбедност за да се заштитат себеси, своите извори и своите податоци. Редакциите и професионалните здруженија играат улога во обезбедувањето поддршка и обуки за дигитална безбедност.⁴⁷ Министерството за внатрешни работи има посветен Отсек за компјутерски криминал (ОКК) и назначи офицер за врски за справување со дигитални закани против новинари.⁴⁸ И покрај овие механизми, индикаторот за ефикасна заштита од онлајн вознемирување забележа само мало подобрување во 2023 година (оценка 3,51 наспроти 3,46 во 2022 година), што сугерира тековни предизвици.⁴⁹

⁴⁶ ibid

⁴⁷ Здружение на новинарите на Македонија (ЗНМ). (2024) Прирачник за безбедност на новинари. https://znm.org.mk/wp-content/uploads/2024/08/MKD_ZNM_Priracnik-za-bezbednost-na-novinari-010824-2.pdf

⁴⁸ Европска комисија. (2024). 2024 Rule of Law Report: Country Chapter on the rule of law situation in North Macedonia [Извештај за владеење на правото 2024: Национално поглавје за состојбата со владеењето на правото во Северна Македонија] SWD (2024). https://commission.europa.eu/document/download/e7197a43-7f00-4eac-b02d-818ac71345f0_en?filename=61_1_58090_coun_chap_northmacedonia_nm.pdf

⁴⁹ Спировски М. (2024). Северна Македонија - Индикатори за степенот на слободата на медиумите и Индекс на безбедноста на новинарите, Здружение на новинарите на Македонија 2023. <https://znm.org.mk/wp-content/uploads/2024/09/MK-MK-2024.pdf>

3.4 Правна рамка и институционален одговор

Преземени се значајни чекори за подобрување на правната заштита на новинарите. Измените на Кривичниот законик од февруари 2023 година се клучен развој:

- **Напади третирали како службен напад:** Нападите врз новинари при вршење на нивните задачи сега се третираат слично како нападите врз службени лица (на пр., полицајци, судии), дозволувајќи му на Јавното обвинителство (ЈО) да ги гони по службена должност. Ова се однесува на дејствија извршени против новинар дефиниран како „лице кое професионално врши функции, должности или работи од јавен, односно општ интерес“.⁵⁰
- Специфични кривични дела: Форми со построги казни беа воведени за кривични дела како убиство (чл. 123), присилба (чл. 139), загрозување на сигурноста (чл. 144) и спречување службено лице во вршење службено дејствие (чл. 382) кога се извршени против новинар.
- Демнење: Криминализацијата на демнењето (чл. 144а), вклучувајќи ги и онлајн формите, нуди уште еден начин за заштита, особено релевантен со оглед на распространетоста на онлајн вознемирувањето.
- Други релевантни кривични дела: Иако не ги штитат конкретно новинарите како службени лица, другите членови како Телесна повреда (чл. 130/131), Загрозување со опасно орудие при тепачка или караница (чл. 133), Насилство (чл. 386) и Предизвикување национална, расна и верска омраза, раздор и нетрпеливост (чл. 319) можат да се применат кога новинарите се жртви.

Законот за граѓанска одговорност за навреда и клевета (ЗГОНК) беше изменет кон крајот на 2022 година. Покрај декриминализирањето на клеветата и навредата, измената значително ги намали максималните износи што се плаќаат за нематеријална штета во тужбите за клевета изгубени од новинари или медиуми (на 400 евра за новинари, 2000 евра за уредници, 5000 евра за правни лица).⁵¹ Тоа има за цел да го ограничи застрашувачкиот ефект на потенцијално уништувачките тужби.

⁵⁰ Здружение на новинарите на Македонија (ЗНМ). (2024). Прирачник за безбедност на новинари стр. 21-22, наведување на член 122(9) од Кривичниот законик. https://znm.org.mk/wp-content/uploads/2024/08/MKD_ZNM_Priracnik-za-bezbednost-na-novinari-010824-2.pdf

⁵¹ Алексов, З., и Хаџи-Зафиров, Ж. (2023). АНАЛИЗА - Како да се обезбеди поефикасна заштита од стратешки тужби против учеството на јавноста (SLAPPS)? Здружение на новинарите на Македонија, УНЕСКО GMDF. https://znm.org.mk/wp-content/uploads/2024/02/MK_Analiza-SLAPP-02-12-1.pdf

Институционалните одговори исто така се подобрани:

- **Специјални обвинители:** Специјални јавни обвинители се назначени во Скопје и три други региони (Битола, Тетово, Штип) за да ги координираат и следат случаите поврзани со безбедноста на новинарите, олеснувајќи ја комуникацијата и следењето на постапките.
- **Министерство за внатрешни работи (МВР):** Соработката меѓу МВР и ЗНМ е формализирана преку Меморандуми и Протоколи (на пр., Протоколот за онлајн безбедност на новинарите), со цел побрзо реагирање на заканите. Одделот за внатрешна контрола, криминалистички истраги и професионални стандарди (ОВККИПС) се занимава со поплаки против полициски службеници.
- **Механизми за пријавување:** Новинарите можат да пријавуваат закани до локалната полиција, Отсекот за компјутерски криминал (ОКК) на МВР (cybercrime@moi.gov.mk) или релевантното Јавно обвинителство. Раното пријавување и документирање (скриншотови, URL-а) се клучни.

И покрај напредокот, предизвиците остануваат. Истрагите и судските постапки можат да бидат бавни, а неказнивоста за минати напади опстојува, при што помалку од 10% од прекршувањата регистрирани од ЗНМ во текот на пет години резултирале со судски решенија⁵². Ефективноста на новите законски одредби зависи од доследната примена од страна на полицијата, обвинителите и судовите.

3.5 Работни услови и економски притисоци

Несигурниот социо-економски статус на новинарите е суштински поврзан со нивната безбедност и независност. Клучните проблеми вклучуваат:

- **Ниски плати:** Често под националниот просек, што ги прави новинарите финансиски ранливи. Над половина (55%) заработуваат под просечната плата.⁵³
- **Несигурни договори:** Широко распространета употреба на договори на определено време, хонорарни или дури и без договори, особено во онлајн медиумите.⁵⁴

⁵² Здружение на новинарите на Македонија (2023) Слободата на медиумите во Северна - напредок на стаклени нозе - Извештај од Мисијата за проценка на состојбата со слободата на медиумите <https://znm.org.mk/en/progress-on-glass-legs-a-report-from-the-mission-for-assessing-the-state-of-freedom-of-the-media-in-macedonia/>

⁵³ Професионален статус и работнички права на новинарите и медиумските работници, CCHM; RESIS, Март 2024 <https://cdn.ssnm.org.mk/wp-content/uploads/2024/04/rabotnite-uslovi-vo-mediumskiot-sektor.pdf>

⁵⁴ *ibid.*

- **Лоши работни услови:** Долго работно време (28% работат повеќе од законски дозволеното), неплатена прекувремена работа, недостаток на бенефиции (како осигурување од повреди), непочитување на работничките права (на пр., право на одмор, слободни денови) и високо ниво на стрес (55% често се изложени на стрес) се вообичаени.⁵⁵
- Вознемирување на работното место: Вклучувајќи мобинг и родово базирано вознемирување, што придонесува за стрес и исцрпеност.⁵⁶

Овие услови ги прават новинарите поподложни на притисок од сопственици, политичари и деловни интереси, што поттикнува самоцензура и ги поткопува етичките стандарди. Недостатокот на колективни договори во приватниот медиумски сектор ги попречува напорите за подобрување на работничките права.⁵⁷

3.6 Стратешки тужби против јавното учество (SLAPPs)

SLAPP-тужбите претставуваат значајна правна закана, особено за истражувачките новинари и медиумите кои се критички настроени кон моќните субјекти. Тие претставуваат форма на правен ризик што влијае врз безбедноста и слободата на новинарите.

SLAPP-тужбите се тужби покренати не првенствено за да се бара правда или надомест за легитимна поплака, туку за да се заплашат, замолчат, вознемируваат и финансиски исцрпат критичарите (новинари, активисти, невладини организации) кои зборуваат за прашања од јавен интерес.

Иако на Северна Македонија ѝ недостасува специфично анти-SLAPP законодавство, феноменот постои и е препознаен како предизвик.⁵⁸

⁵⁵ Ibid

⁵⁶ Здружение на новинарите на Македонија (ЗНМ). (2024) Прирачник за безбедност на новинари. https://znm.org.mk/wp-content/uploads/2024/08/MKD_ZNM_Priracnik-za-bezbednost-na-novinari-010824-2.pdf

⁵⁷ Здружение на новинарите на Македонија (2023) Слободата на медиумите во Северна - напредок на стаклени нозе - Извештај од Мисијата за проценка на состојбата со слободата на медиумите <https://znm.org.mk/en/progress-on-glass-legs-a-report-from-the-mission-for-assessing-the-state-of-freedom-of-the-media-in-macedonia/>

⁵⁸ Алексов, З., и Хаџи-Зафирова, Ж. (2023). АНАЛИЗА - Како да се обезбеди поефикасна заштита од стратешки тужби против учеството на јавноста (SLAPPs)? Здружение на новинарите на Македонија, УНЕСКО GMDF. https://znm.org.mk/wp-content/uploads/2024/02/MK_Analiza-SLAPP-02-12-1.pdf

Тужбите за клевета се најчестото средство. Иако измените на ЗГОНК од 2022 година ги намалија потенцијалните штети, потенцијално ублажувајќи еден аспект на SLAPP-тужбите, тие не нудат специфични процедурални заштитни мерки како што се механизми за предвременно отфрлање. Мониторот на Медиумскиот Плурализам 2024 го оценува ризикот поврзан со SLAPP-тужбите како висок, забележувајќи го недостатокот на специфично анти-SLAPP законодавство.⁵⁹

Распространетост: Иако е тешко да се следат точните бројки поради недостатокот на специфична идентификација, анализите сугерираат зголемување на загрижувачки тужби. По години на опаѓање, случаите на клевета против новинари/медиуми се зголемија на 54 во 2022 година, пред повторно да паднат на 19 активни случаи до крајот на 2023 година. ЗНМ регистрираше шест потенцијални SLAPP-случаи во 2023 година. Адвокатите и новинарите известуваат дека се соочуваат со тужби од јавни функционери и деловни фигури насочени кон попречување на истражувачката работа, наведувајќи примери како случаите против Истражувачката репортерска лабораторија (ИРЛ).⁶⁰

Индикаторот што оценува дали законите за клевета создаваат заплашувачки ефект малку се влоши во 2023 година (оценка 4,22 наспроти 4,34 во 2022 година), делумно поради загрижувачките судски пресуди како онаа против ИРЛ.⁶¹

- **Правна рамка:** Заштитата во моментот се потпира врз општи одредби во ЗГОНК (исклучоци од одговорност за клевета/навреда, особено во врска со јавен интерес и јавни личности), Законот за парнична постапка (потенцијал за испитување на правен интерес, иако ограничен) и примената на принципите од членот 10 од ЕКЧП. Фондацијата Метаморфозис го забележува недостатокот на специфични анти-SLAPP одредби во неодамнешните предлози за реформа на медиумскиот закон.⁶²

⁵⁹ Мицевски, И., и Трпевска, С. (јуни 2024). Мониторинг на медиумскиот плурализам во дигиталното доба: Примена на Мониторот на медиумскиот плурализам во земјите-членки на ЕУ и во земјите-кандидатки во 2023 г. Национален извештај: Република Северна Македонија. Центар за медиумски плурализам и слобода на медиумите при Институтот на Европскиот универзитет. <https://cadmus.eui.eu/server/api/core/bitstreams/ed9fd83e-1455-5e49-b698-ae3bf0999e2a/content>

⁶⁰ Една значајна пресуда за клевета, широко окарактеризирана како случај на SLAPP, беше регистрирана во врска со истражувачки новинари на непрофитна медиумска организација. Видете: Здружение на новинари на Македонија (2023), Како да се обезбеди поефикасна заштита од стратешки тужби против јавно учество (SLAPPS)?, Монитор за медиумски плурализам 2024, извештај за земјата за Северна Македонија, Брз одговор на слободата на медиумите (2023), Судијата препорачува затворање на Истражувачката медиумска лабораторија (ИРЛ) и Брз одговор на слободата на медиумите (2023), Судијката Јованка Спировска Панева пресуди против ИРЛ во случај на клевета.

⁶¹ Спировски, М. (2024). Северна Македонија - Индикатори за нивото на слобода на медиумите и индекс на безбедност на новинарите 2023 година. Здружение на новинарите на Македонија. стр. 45.

⁶² Оценка на измените на Законот за медиуми во Северна Македонија — делумен чекор кон европските стандарди, 2025 година. Фондација Метаморфозис <https://metamorphosis.org.mk/wp-content/themes/metamorphosis/download.php?id=45578>

- **Влијание:** SLAPP-тужбите ги исцрпуваат финансиските ресурси (правни такси), одземаат време, предизвикуваат значителен психолошки стрес и можат да доведат до самоцензура.⁶³

ПРЕПОРАКИ:

- Зајакнување на заштитата и работните услови на новинарите:
 - > Признавање на онлајн вознемирувањето, вклучувајќи вербално заплашување и клеветнички кампањи на дигитални платформи, како сериозни закани за слободата на печатот, обрнувајќи посебно внимание на родово базираниот говор на омраза и вознемирувањето насочено кон новинарки.
 - > Обезбедување ефективни алатки за заштита на новинарите, нивните извори и нивните податоци, особено во дигиталната средина, вклучително и со зајакнување на Отсекот за компјутерски криминал (ОКК) и подобрување на улогата на назначениот офицер за врски за поддршка на новинарите кои се соочуваат со дигитални закани.
 - > Поттикнување посилна соработка меѓу органите за спроведување на законот, професионалните здруженија и редакциите за да се обезбеди навремен одговор на заканите и вознемирувањето.
 - > Гарантирање ефективна примена на правната заштита на новинарите и медиумските професионалци од страна на органите за спроведување на законот и подобрување на истрагите и гонењето на кривични дела против новинари за да се прекине циклусот на неказливост.
 - > Промовирање колективни договори во приватниот медиумски сектор за да се обезбедат соодветни работни услови, подобрување на платите, поставување прагови на минимални плати и поддршка на договорната сигурност.
 - > Регултирање на дигиталните платформи и онлајн медиумите за да се осигура исполнување на истите работни стандарди како и кај традиционалните медиуми.
- Воведување специфично анти-SLAPP законодавство, усогласено со стандардите на ЕУ, особено со директивата и препораките на ЕУ за борба против SLAPP-тужбите и препораките на Советот на Европа.
- Подобрување на следењето и собирањето податоци за SLAPP-тужбите и другите правни закани против новинари и обезбедување навремено и соодветно постапување од страна на надлежните органи во случаи кои вклучуваат злоупотреба на правни дејствија.

⁶³ Алексов, З., и Хаџи-Зафирова, Ж. (2023). АНАЛИЗА - Како да се обезбеди поефикасна заштита од стратешки тужби против учеството на јавноста (SLAPPS)? Здружение на новинарите на Македонија, УНЕСКО GMDF. https://znm.org.mk/wp-content/uploads/2024/02/MK_Analiza-SLAPP-02-12-1.pdf

4. Дезинформации и странско влијание

4.1 Дезинформации и странско влијание

Дезинформациите претставуваат значајна закана за медиумската средина и демократските процеси во Северна Македонија. Тие често се испреплетени со политичката поларизација, етничките тензии и надворешните влијанија, придонесувајќи за длабоко поделено општество, ниска доверба во институциите, како и во медиумите. Во голема мера нерегулираната онлајн сфера, особено платформите на социјалните мрежи и бројните главно фрагментирани и идеолошки поделени информативни веб-страници кои работат со ниски професионални стандарди и транспарентност, служат како плодна почва за брзо ширење на лажни и погрешни наративи. Трката да се биде прв што ќе објави за да се добијат што повеќе прегледи на страници, ја отвора вратата за дезинформациските наративи да влезат во мејнстримот. Оваа ранливост е влошена од недостатокот на воспоставени механизми за ефикасно спротивставување на говорот на омраза, лажните вести и дезинформациите на онлајн платформите, освен некои напори за саморегулација и проверка на факти на Фејсбук.

Главниот актер во спротивставувањето на странското информациско манипулирање (FIMI) и мешање е секторот на граѓанското општество. Предводени од Фондацијата Метаморфозис, неколку граѓански организации започнаа иницијатива за притисок за посистематски пристап во спротивставувањето на FIMI и изготвија сет на препораки⁶⁴ за сите релевантни засегнати страни во земјата. Иако претходната влада формално ги прифати препораките и изјави дека е подготвена да работи на создавање стратегија за спротивставување на FIMI, не е направено многу. Од летото 2024 година, се чини дека новата влада е уште помалку заинтересирана за ова прашање. Сепак, нивната официјална програма вклучуваше неколку наводи за справување со дезинформациите како една од нивните наведени цели.

⁶⁴ Фондација Метаморфозис (2023) Препораки за заедничка акција за градење општествена отпорност кон штетните влијанија на дезинформациите https://metamorphosis.org.mk/izdaniya_arhiva/preporaki-za-zaednichka-akcija-za-gradenje-opshtestvena-otpornost-kon-shtetnite-vlijanija-na-dezinformaciite/

4.2 Клучни наративи и странско информациско манипулирање (FIMI)

Дезинформациските наративи што се шират во Северна Македонија не се ограничени само на домашните прашања. Тие вклучуваат различни прашања како што се војната во Украина, конфликтот на Блискиот Исток, антиваксерски наративи, родови, ЛГБТК+ наративи и истакнати теории на заговор. Присутен е целиот спектар. Некои од наративите што неодамна се шират се однесуваат на:

- **Интеграција во ЕУ и национален идентитет:** Дезинформациските кампањи често ја прикажуваат интеграцијата во ЕУ како закана за македонскиот национален идентитет, јазик и култура, особено фокусирајќи се на историските спорови со соседните земји како Бугарија и Грција. Барањето за вклучување на бугарското малцинство во Уставот како услов за напредување на разговорите со ЕУ е главен проблем, искористен за да се сее недоверба кон ЕУ и да се поттикнат националистичките чувства.
- **Меѓуетнички односи:** Тактиките на FIMI често имаат за цел да го поткопаат Охридскиот рамковен договор кој стави крај на конфликтот во 2001 година и да ги влошат тензиите меѓу етничките Македонци и етничките Албанци. Наративите сугерираат дека етничките Албанци несразмерно имаат корист од интеграцијата во ЕУ на сметка на Македонците, ризикувајќи нестабилност. Антиалбански сентимент е забележан во политичките кампањи промовирани од отворено проруски политички партии. На претстојните локални избори, се очекува меѓуетничкиот наратив повторно да се користи.
- **Геополитички наративи:** Се шират про-Кремљ наративи, особено во врска со војната во Украина, негативно прикажувајќи го НАТО и доведувајќи го во прашање усогласувањето на Северна Македонија со западните институции. Овие често влегуваат во медиумскиот простор преку српски медиуми или се засилени од локални проруски актери и политички партии како Левица. Други наративи се насочени кон резолуциите на ОН (на пр., Сребреница) или го засилуваат антизападниот сентимент во врска со глобалните конфликти.
- **Антиваксерски движења:** Антиваксерски наративи се шират насекаде преку социјалните медиуми и одредени медиуми, поттикнувајќи недоверба во вакцините и институциите за јавно здравје, особено за време на пандемијата со КОВИД-19. Овие тврдења се демаскирани, но тие продолжуваат да привлекуваат значително внимание, вклучувајќи ги и оние што тврдат дека вакцините ја менуваат нашата ДНК или содржат микрочипови. Овие наративи доведоа до намалување на јавната доверба во кампањите за имунизација, придонесувајќи за повторна појава на болести како голема кашлица, која претходно беше речиси искоренета.

- **Антиродови движења:** Антиродовите наративи добија зголемена видливост во јавниот дискурс на земјата. Мејнстрим медиумите често ги засилуваат пораките од конзервативните и верските организации без да применуваат критичко испитување, придонесувајќи за ширење на дезинформации поврзани со родовата еднаквост. Овие наративи често се поврзани со стравот од губење на традиционалните семејни вредности и се користат за мобилизирање на противење на законодавството што ја штити родовата еднаквост и правата на ЛГБТК+.

4.3 Актери и канали

Дезинформациите се шират преку различни канали:

- **Онлајн медиуми:** Многу од нив работат со ниски професионални стандарди и им недостасува транспарентност, лесно објавувајќи непроверена содржина или пристрасни наративи, често преведени од српски или руски извори.
- **Социјални медиуми:** Платформи како Facebook, X, TikTok и YouTube се главни канали за дезинформации, говор на омраза и координирани кампањи за влијание, често засилени од ботови или лажни профили. Регулацијата и модерирањето на содржината се слаби, особено на платформи различни од Facebook/Instagram (кои имаат проверка на факти од трети страни).
- **Политички актери:** Некои домашни политички партии и фигури користат националистичка, популистичка или поделбена реторика што се усогласува со или ги засилува дезинформациските наративи, особено за време на изборни кампањи.
- **Странски амбасади и државно контролирани медиуми:** Особено е забележливо што руската амбасада е активна на социјалните медиуми, а руските државни медиуми (како Sputnik и RT на српски) служат како извори за локалните медиуми.
- **Домашни инфлуенсери:** Одредени онлајн коментатори и инфлуенсери придонесуваат за ширење на поларизирачка или погрешна содржина.

4.4 Институционален одговор и предизвици

Институционалниот одговор на дезинформациите и FIMI (странско информациско манипулирање) е бавен и фрагментиран:

- **Владини иницијативи:** Иако „План за решително дејствување против ширењето на дезинформации“ беше предложен во 2019 година и постои „Стратегија за градење отпорност и справување со хибридни закани (2021-2025)“, спроведувањето беше ограничено и му недостасуваше инклузивност. Меморандум за разбирање со САД од 2023 година за борба против дезинформациите беше потпишан, но неговиот статус на спроведување под новата влада е нејасен. Актуелната владина програма спомнува „ефикасна борба против дезинформациите“, но ѝ недостасуваат конкретни детали.
- **Собраниска неактивност:** Собранието е главно неактивно, без специфичен комитет јасно овластен да ги надгледува политиките за FIMI или за дезинформации, и покрај тоа што неколку комитети имаат релевантни надлежности.
- **Законодавство:** Нема специфично законодавство што сеопфатно ги регулира дезинформациите и FIMI. Постоечките медиумски закони (ЗАОАВМУ, ЗМ) имаат ограничен опсег, особено на интернет. Усогласувањето со Законот за дигитални услуги (DSA) на ЕУ, кој вклучува мерки против дезинформации на големи платформи, е во тек и се соочува со предизвици со институционалниот капацитет.
- **Лидерство на граѓанското општество:** Организациите на граѓанското општество (ОГС), како Фондацијата Метаморфозис, се во првите редови, спроведувајќи проверка на факти, истражувања, проекти за медиумска писменост и застапувајќи се за систематски пристап кој го опфаќа целото општество. Препораките развиени преку инклузивни процеси се презентирани пред владата.

4.5 1. Кибер-безбедност и идни закани

Кибербезбедноста останува значаен предизвик, при што националната стратегија се смета за недоволно развиена и без фокус на новите закани како вештачката интелигенција (ВИ).⁶⁵ Иако софистицирани дезинформации генерирани од вештачка интелигенција (на пр., длабоки фалсификати насочени кон локални личности) сè уште не се широко распространети, веројатно поради јазични ограничувања и ограничувања на податоците, постои потенцијал за идна експлоатација како што се развива технологијата. Ранливоста на земјата на кибер напади дополнително ги влошува ризиците поврзани со манипулација со информации.

⁶⁵ Тројачанец, М., & Ризаов, Г. (2024, септември). Стабилноста под закана – ФИМИ во Северна Македонија. Фондација Метаморфозис, IRI Beacon Project. стр. 14.

Препораки:

- Поставување цврсти системи за борба против говорот на омраза, лажните вести и дезинформациите на онлајн платформите, вклучувајќи го и развојот на соодветна и транспарентна практика за модерирање на содржината.
 - Усвојување специфично законодавство насочено кон странското информациско манипулирање и мешање (FIMI) и дезинформациите, во согласност со стандардите на ЕУ, како што е Законот за дигитални услуги (DSA).
- > Промовирање структурирана соработка со граѓанското општество за да се развие стратешки и сеопфатен одговор на дезинформациите.
- Гарантирање на ефективното спроведување на тековните иницијативи, вклучувајќи го Планот за решително дејствување против ширењето на дезинформации и Стратегијата за градење отпорност и справување со хибридни закани (2021–2025).
 - Ажурирање и проширување на националната стратегија за кибербезбедност за да ги одразува општествените промени и новите ризици, вклучувајќи ги оние поврзани со вештачката интелигенција и нејзината потенцијална улога во ширењето на дезинформации.

Листа на интервјуа:

- Институт за истражување на социјален развој РЕСИС
- Центар за развој на медиуми
- Македонски институт за медиуми
- Евротинк
- Здружение на новинари на Македонија (ЗНМ)
- Самостоен синдикат на новинари и медиумски работници (ССНМ)

Истражувачки тим:

- Горан Ризаов, Фондација Метаморфозис
- Зоран Ричлиев, Фондација Метаморфозис
- Серена Епис, Osservatorio Balcani Caucaso Transeuropa

Ministero degli Affari Esteri
e della Cooperazione Internazionale

 **MEDIA FREEDOM
RAPID RESPONSE**

co-funded by

Овој проект е ко-финансиран со поддршка на Министерството за надворешни работи и меѓународна соработка. Содржината на овој документ ги претставува мислењата на авторите и на никаков начин не ја претставува позицијата на италијанското Министерство за надворешни работи и меѓународна соработка.

Проектот е ко-финансиран од Европската унија. Погледите и мислењата кои се искажани се на авторите и не значи дека ги преставуваат погледите и мислењата на Европската унија или на Европската извршна агенција за образование и култура (EACEA). Ниту Европската унија ниту организацијата за грантирање може да биде одговорна за нив.